

MAKEDONYA CUMHURİYETİ'NDE ANAYASA YARGISININ ELLİNCİ YILI DURUM VE BEKLENTİLER *

Doç. Dr. Jeton SHASIVARI **

Çeviren: Yrd. Doç. Dr. Ebru KARAMAN ***

ÖZET

Bu yazıda, yazar Makedonya Anayasa Mahkemesinin konumunu, durumunu ve zorluklarını, sosyalist geçmişte tam marjinalleşmeden muzdarip olan ve insanların önemi hakkında hala bilinçli olmadıkları bu kurumu, kuruluşunun ellinci yıldönümünde analiz etmektedir. Bu makale, bu ülkenin Anayasa Mahkemesinin yapısal ve fonksiyonel hususlardan oluşan anayasal konseptini açıklamayı ve değerlendirmeyi hedeflemektedir. Yapısal husus Anayasa Mahkemesinin oluşumu, hâkimlerin seçimini ve bunların hukuki statülerini içerir. Fonksiyonel husus ise Anayasa Mahkemesinin yargı yetkisi ile sorumluluklarını yerine getirirken ki hukuki süreci ve kararlarının hukuki etkisini içerir. Yazı son olarak, Mahkemenin kararlarının yapısı hakkındaki istatistikî verileri çeşitli parametrelerle analiz ederek, mahkemenin konumu ve durumu hakkındaki ilgili bulguları vurgulayarak, Anayasa Mahkemesinin 2008-2012 dönemindeki işleyişinden bahseder.

Anahtar Kelimeler: Adli Yargı, Anayasa Yargısı, Anayasa Yargısının Karşılaştırmalı Hususları

"Anayasa'ya sıradan yollarla değiştirilemeyen bir üst, en büyük kanun ya da sıradan yasama işlemleri ve benzeri diğer işlemlerle (kanunlarla aynı seviyede olarak), yasama meclisi değiştirilmesini talep ettiğinde değiştirilebilen bir metindir. ... Eğer ilk

* Bu makale; Acta Universitatis Danabius Dergisi, Cilt. 9, No. 3/2013, sayfa 48-65 arasında yayınlanmıştır.

** South East European Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde Anayasa ve İdare Hukuku Doçenti ve Dekan Yardımcısı, Tetovo/Makedonya.

*** Beykent Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Anayasa Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, ebrukaraman@beykent.edu.tr

bölüm doğruysa, bu durumda anayasaya aykırı olan bir yasama işlemi kanun değildir; ikinci bölüm doğruysa, bu durumda yazılı anayasalar, kendi doğası içerisinde sınırsız olan bir yetkiyi kısıtlamak için insanlar tarafından yapılan saçma girişimlerdir."

Mahkeme Başkanı John Marshall

1. Genel Olarak Tarihi ve Teorik Hususlar

Pratik yaklaşıma göre, anayasallık denetiminin ilk şekli Amerika Birleşik Devletleri'nde, Marbury vs. Madison davasında ortaya çıktı (1803). Söz konusu uyuşmazlık, John Adams, George Washington'dan sonra Amerika Birleşik Devletleri'nin ikinci başkanıyken (1797-1801) ortaya çıktı. Önde gelen bir federalist olan Adams, 1800 yılındaki seçimleri önceden kendisinin Başkan Yardımcısı olan Cumhuriyetçi Thomas Jefferson'a karşı kaybetti. Başkanlıktan uzaklaştırılan Adams, görev süresinde, kendi partisindeki bazı kişileri hâkim olarak atadı. ABD Kongresi bu atamaları onayladı; ancak daha sonra Dışişleri Bakanı James Madison sertifikaları vermeyi reddetti. Bu yolla atanmış hâkimlerden olan William Marbury ise, Yüksek Mahkemeden, Madison'ın sertifikaları vermesini talep etti.

Tanınmış Yüksek Mahkeme Başkanı hâkim John Marshall ile Jefferson, akraba olmalarına rağmen politik olarak rakipti. Marshall diğer hâkimlere, Marbury'nin Başkan tarafından atanmış bir hâkim olduğu yaklaşımını önerdi. Böylece, oybirliğiyle verilen kararda, Marshall kanunun anayasaya uygunluğu hususunu, ülkenin anayasasına aykırı olan bir kanunun bir kanun olup olmayacağı sorusuyla birlikte sunmakta, olağan yollarla değiştirilemeyen anayasanın mı yoksa diğer işlemler gibi değiştirilebilen olağan bir yasama işleminin mi daha üstün olduğunu cevaplamakta ve son olarak da kanunun ne olduğuna karar vermenin, kesin olarak devletin yargısının yetki alanı ve görevi olduğu hükmüne varmaktadır. Bu teamülle, Yüksek Mahkeme, kanunun Anayasa tarafından öngörölmüş sınırları ihlal etmesi halinde, anayasaya uygunluğu hakkında karar verme yetkisini kazanmıştır.

Böylece, söz konusu dava aracılığıyla, Yüksek Mahkemenin, eğer federal kanunun Anayasaya aykırı olduğunu değerlendirirse, kanunu uygulamaması prensibi uygulanmaya başlandı. Bu prensiple Mahkeme, ABD Ana-

yasasının münhasır yorumlayıcısı oldu. Dolayısıyla günümüzde, anayasa yargısı "Marshall Doktrini"¹ olarak bilinen doktrin ile desteklenmektedir. Teorik yaklaşıma göre, anayasa yargısı denetimi, Hans Kelsen'in (anayasa mahkemesinin kurucusu) anayasaya aykırı kanunların hükümsüz kılınmasının garantisinin olmadığı bir anayasanın, teorik olarak tam bağlayıcı olmadığına altını çizen hukuki gözlemine dayanmaktadır. (Kelsen, 1928)

Makedonya Cumhuriyeti'nde anayasa yargısının tarihiyle ilgili olarak, Anayasa Mahkemesinin 1964'te kurulup faaliyetine başlamasına rağmen, Makedonya Cumhuriyeti'nde anayasa yargısının ilk kez 1963'te Sosyalist Makedonya Cumhuriyeti (eski Yugoslavya'nın bir federal birimi olarak) Anayasası ile başlatıldığına dikkat edilmesi gerekir. Bu bağlamda, Anayasa Mahkemesinin kuruluşundan önceki dönemde, temsil organı (yasama organı) olarak varlığının hiçbir kıymeti yoktu. Zira kanun yaratıcısıyken, aynı zamanda kanunun anayasaya uygunluğunun da yaratıcısı olarak kabul ediliyordu. Nitekim bu durum, kuvvetler birliği prensibine dayalı olan daha önceki komünist sistemlerde kabul edilmiş bir modeli karakterize ediyordu. Anayasa Mahkemesinin oluşturulmasındaki temel ihtiyaç, mahkemelerin idari davalarda karar verme yetkisidir. Böylelikle, bir idari anlaşmazlığın yargılanmasının başlatılması, bireysel idari işlemlerin yargısal kontrolü; ceza hukuku, medeni hukuk ve idare hukukunu içeren olağan yargılama fonksiyonları ile tamamlanmış oldu².

Asli hususlarla ilgili olarak, Anayasa Mahkemesi (mantıklı olduğu üzere) kuvvetler ayrılığı prensibinden daha çok "hukuk devleti" prensibiyle ilgilidir; çünkü hukuk devleti prensibi, kuvvetler ayrılığı prensibinden daha geniş bir prensiptir.

Anayasa Mahkemesi yüksek yetkiye sahip bir devlet organıdır. Zira onun kararları temyiz hakkı olmaksızın herkes için bağlayıcıdır ve yetkisini kendisinin anayasaya uygun olmayan kanunlar ile diğer hükümleri feshetme veya iptal etme hakkından almaktadır. Diğer taraftan Anayasa Mahkemesi,

¹ Bu dava hakkında daha fazlası için Bkz.: Reinstein, J. Robert ve Mark C. Rahdert, "Marbury's Myths: John Marshall", *Judicial Review and the Rule of Law*, 2004, <http://law.bepress.com/cgi/viewcontent.cgi?article=1557&context=expresso>.

² Makedonya Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Bkz.: <http://www.ustavensud.mk/domino/WtiBSUD.nsf>.

Parlamento, Hükümet, Cumhurbaşkanı ve olağan mahkemeler gibi diğer devlet organlarından ve aynı zamanda kanunlardan bağımsızdır; çünkü bunlar eğer devlet Anayasasına uygun değilse feshedilebilir veya kaldırılabilir. Ancak Anayasa Mahkemesi yalnızca Makedonya Cumhuriyeti Anayasası'na bağlıdır; çünkü onun yürütülmesinin garantörüdür. Bu bağlamda; yasama ve yürütme gücü Anayasa Mahkemesi imparatorluğundan, yalnızca yeni anayasal değişikliklerin veya Anayasası'nın tam değişikliğinin çıkarılması yoluyla korunabilir. (Skaric, & Davkova-Siljanovska, 2009, sy. 699-700)

Anayasa Mahkemesinin kamu otoritesi olarak anayasal konsepti, örgütsel ve fonksiyonel hususlardan oluşmaktadır. Örgütsel husus Anayasa Mahkemesinin yapısını, hâkimlerin seçimini ve bunların hukuki statülerini içerir. Fonksiyonel husus ise Anayasa Mahkemesinin yargılama yetkisini ve bu sorumluluğunu yerine getirirken ki yasal süreci, diğer bir ifadeyle yargılama yetkisi dâhilindeki kanunları değerlendirmeyi ve bu mahkemenin kararlarının hukuki etkisini içerir. Makedonya Cumhuriyeti Anayasası'nın IV. Bölümü'nün 108-113 maddeleri bu hususları düzenler³. Makedonya Cumhuriyeti Anayasası, Anayasa Mahkemesini, anayasaya uygunluğun ve yasallığın sınırlı koruyucusu olarak tanımlandığı önceki 1974 Anayasası'nın aksine, anayasaya uygunluğun ve yasallığın koruması için özel bir organ olarak tanımlar.

2. Makedonya Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesinin Örgütsel Hususları

Anayasa Mahkemesinin hâkimlerinin seçimi ile ilgili husus, Makedonya Cumhuriyeti Parlamentosu'nun görevlerini düzenleyen ve Anayasa Mahkemesinin hâkimlerini Parlamento'nun seçeceğini belirten Anayasa'nın 68. maddesiyle düzenlenir. Bununla birlikte, Anayasa Mahkemesine ilişkin Anayasa'nın IV. Bölümü'nün 109. maddesi de Anayasa Mahkemesinin hâkimlerini Parlamento'nun seçeceğini öngörmektedir. Parlamento, Anayasa Mahkemesinin hâkimlerinin altısını, toplam Temsilci sayısının oy çoğunluğuyla seçer.

Parlamento, üç hâkimi, toplam Temsilci sayısının oy çoğunluğuyla seçer. Bu çoğunluğun içerisinde, Makedonya'da çoğunlukta olmayan top-

³ Makedonya Cumhuriyeti Anayasası (17 Kasım 1991),
Bkz.: <http://www.sobranie.mk/en/default-en.asp?itemID=9F7452BF44EE814B8DB897C1858B71FF>.

lumlarına ait olan Temsilcilerin toplam sayısının bir oy çoğunluğu olması gerekir. Hâkimlerin görev süresi yeniden seçilme hakkı olmaksızın dokuz yıldır. Anayasa Mahkemesinin hâkimleri hukuk mesleğinin seçkin üyeleri arasından seçilir.

Bununla birlikte, bir anayasal koşul olarak karşılanması gereken "seçkin üye" terimi muğlâk kalmakta ve bu yüzden gelecekte daha net bir tanıma ihtiyaç duymaktadır. Örneğin, Anayasa Mahkemesinin en az on yıllık ilgili mesleki deneyime sahip ve en yüksek ahlaki karakterdeki seçkin jüri üyeleri olan dokuz hâkimden oluşacağını öngören Kosova Anayasası'nda olduğu gibi⁴ veya Anayasa Mahkemesinin hâkimlerinin yüksek mesleki ve ahlaki dürüstlükte ve en az on beş yıllık mesleki deneyime sahip hukukçular olmasını öngören Bulgaristan Anayasası'nda olduğu gibi⁵. Profesör Jovan Djordjevic tarafından belirtildiği gibi: "Anayasa Mahkemesinin hâkimi sıradan bir hukukçu veya herhangi başarılı bir "resmi görevli" değildir; çünkü onlar genellikle mahkemenin itibarı için hayatidirler. Anayasa Mahkemesi hâkimleri hem yüksek kültürü ve mesleki bilgisi, hem de insanlık onuru ve halka ahlaki desteği olan bir hukukçu olmalıdır. Diğer bir ifadeyle, saygı duyulan, dinleyen ve takdir edilen bir adam olmalıdır. Yalnızca bu hâkim anayasaya uygunluğun değerlendirilmesi ve korunması için gerekli olan standartları sağlayabilir". (Djordjevic, 1986, sy.19)

Makedonya Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesinin yapısının, üç devlet organı tarafından belirlendiğine dikkat edilmesi gerekir: Parlamento (seçimler ve atamalar için olan komisyonun Anayasa Mahkemesi hâkimliği için önerdiği beş aday), Cumhurbaşkanı (Anayasa Mahkemesi hâkimliği için önerdiği iki aday, Anayasa md.84/4) ve Yargıtay (Anayasa Mahkemesi hâkimliği için önerdiği iki aday, Anayasa md.105/4).

Makedonya Cumhuriyeti Anayasası'nın 111. maddesi; Anayasa Mahkemesi hâkimliği görevinin ya da başka bir kamu görevinin, mesleğin icrasına veya bir politik partiye üyeliğe uygun olmadığını öngörmektedir. Anayasa

⁴ Kosova Cumhuriyeti Anayasası (15 Haziran 2008) md.114,
Bkz.: <http://www.gjk-ks.org/repository/docs/Constitution.of.the.Republic.of.Kosovo.pdf>.

⁵ Bulgaristan Cumhuriyeti Anayasası (12 Temmuz 1991) md.147,
Bkz.: <http://www.constcourt.bg/Pages/LefialBasis/default.aspx?VerID=221>.

Mahkemesinin hâkimlerine dokunulmazlık verilmiştir. Bunların dokunulmazlıklarına Anayasa Mahkemesi karar verir. Anayasa Mahkemesinin hâkimleri, Silahlı Kuvvetlerde göreve çağrılmazlar. Anayasa Mahkemesi hâkiminin görevi, ancak istifa ettiği zaman sona erer. Bununla birlikte, Anayasa Mahkemesinin bir hâkimi, eğer ceza gerektiren suç işleyip minimum altı aylık hapse mahkûm edilirse veya görevini Anayasa Mahkemesi tarafından belirlendiği şekilde yerine getirme kabiliyetini kalıcı şekilde kaybederse görevinden alınacaktır.

Makedonya Cumhuriyeti Parlamentosu'nun, Anayasa Mahkemesinin hâkimlerinin seçimindeki rolü; Parlamento'nun Anayasa Mahkemesinin hâkimlerini seçmeye münhasır bir yetkiye sahip olan devletler grubundaki gibidir. Bu durum, Tudorel Toader ve Marieta Safta⁶ tarafından yapılan karşılaştırmalı bir çalışmada belirtilmiştir. Söz konusu devletler: Tüm anayasa hâkimlerinin Parlamento tarafından atandığı Almanya; Federal Parlamentosunun, Hukuk Komitesinin önerisine dayalı olarak İsviçre Federal Yüksek Mahkemesi'nin hâkimlerini seçtiği İsviçre; on beş anayasa hâkiminin birinci Parlamento Meclisi tarafından dokuz yıllık süre için atandığı Polonya; on bir anayasa hâkiminin Parlamento tarafından seçildiği Macaristan; on üç hâkimin tamamının Parlamento tarafından seçildiği Hırvatistan; Anayasa Mahkemesi hâkimlerinin Parlamento tarafından atandığı Karadağ; Anayasa Mahkemesinin tüm hâkimlerinin yasama tarafından atandığı Litvanya. Bu bağlamda, bu hususun, söz konusu çalışmaya dayalı (Toader & Safta, 2011) diğer dört karşılaştırmalı anayasal çözümlerinden bahsetmek gerekir. Parlamentosunun, Anayasa Mahkemesinin hâkimlerinin bir kısmını atadığı devletler grubu: Anayasa Konseyinin dokuz üyesinin tamamının dokuz yıllık bir süre için görevlendirildiği, bunların üç tanesinin her üç yılda bir değiştirildiği Fransa.

Her değişikliği takiben, Cumhurbaşkanı, Millet Meclisi Başkanı ve Senato Başkanı tarafından birer görevlendirme yapılır; Anayasa Mahkemesinin

⁶ Tudorel Toader ve Marieta Safta, "Constitutional Justice: Functions and Relationship with the Other Public Authorities", Romanya Anayasa Mahkemesi tarafından, Avrupa Anayasa Mahkemeleri Konferansı'nın 15. Kongresi Genel Raporu, 2011, sy.1. Bkz.: <http://193.226.121.81/congres/raportgeneraleng.pdf>.

yedi hâkiminin Parlamento tarafından onaylandığı, üç tanesinin Parlamen-tonun en az on üyesi tarafından önerildiği Letonya; Anayasa Mahkemesi hâkimlerini atama sürecinde kuvvetler ayrılığı prensibinin dikkate alındığı, böylece de iki hâkimin Parlamento tarafından, iki tanesinin Hükümet tara-fından ve iki tanesinin de Yüksek Konsey veya Hâkimlik tarafından atandığı Moldova; Parlamentonun on üç hâkimden onunu atadığı Portekiz; üç hâki-min Temsilciler Meclisi, üç tanesinin Senato ve üç tanesinin de Romanya Başkanı tarafından atandığı Romanya; on iki anayasa hâkiminin dört tanesi-nin Temsilciler Meclisi ve dört tanesinin Senato tarafından atandığı İspanya; Anayasa Mahkemesinin dokuz üyesinden beşini Millet Meclisinin atadığı Ermenistan; on iki anayasa hâkiminin altı tanesinin Cumhuriyet Konseyinin (Avam Kamaralarından birisi) seçtiği ve Anayasa Mahkemesi Başkanının görevlendirilmesine onay verdiği; diğer altısının ise Cumhurbaşkanı tarafın-dan atandığı Belarus; Anayasa Mahkemesinin on yedi hâkiminin üç tanesi-nin Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından seçilirken, diğerlerinin Cumhur-başkanı tarafından farklı kaynaklardan (yargı üyeleri ve yüksek kamu görev-lileri) seçildiği Türkiye.

Bir diğer grup ise, Parlamentonun anayasa hâkimlerini devlet başkanı-nın teklifine dayalı olarak atadığı devletler grubudur: Anayasa Mahkemesi-nin hâkimlerinin Federasyon Konseyi tarafından gizli oyla, Rusya Federasyo-nu Başkanına sunulduktan sonra atandığı Rusya; Anayasa Mahkemesinin hâkimlerinin Millet Meclisi tarafından gizli oyla ve tüm Temsilcilerin oy ço-ğunluğuyla, Cumhurbaşkanı'nın teklifi üzerinden seçildiği Slovenya; Anayasa Mahkemesinin hâkimlerinin atamasının Parlamento tarafından, Cumhur-başkanı'nın tavsiyesine dayalı olarak yapıldığı Azerbaycan. Parlamentonun, Devlet Başkanına Anayasa Mahkemesinin hâkimlerinin atanmasına ilişkin teklifler sunduğu devletler grubu ise; anayasa hâkimlerinin, diğer anayasal organlar tarafından yapılan önerilere bağlı olarak Federal Başkan tarafından atandığı Avusturya; Anayasa Mahkemesinin on iki hâkiminin tamamının da, kendisine Temsilciler Meclisi ve Senato tarafından alternatif olarak sunulan bir listeye dayalı olarak atandığı Belçika.

Parlamentonun, Devlet Başkanının Anayasa Mahkemesinin hâkimleri-nin atanmasıyla ilgili olarak verdiği tekliflere rıza gösterdiği devletler grubu:

Anayasa Mahkemesi üyelerinin Devlet Başkanı tarafından, Meclisin rızasıyla atandığı Arnavutluk; Anayasa Mahkemesinin hâkimlerinin Devlet Başkanı tarafından, Senatonun rızasıyla atandığı Çek Cumhuriyeti.

Parlamentonun, Anayasa Mahkemesinin hâkimlerinin atanmasına katılmadığı devletler grubu: Parlamentonun, hâkimlerin atanması sürecine katılmadığı Lüksemburg; Parlamentonun, Yüksek Mahkeme hâkimlerinin atanmasında hiçbir doğrudan role sahip olmadığı İrlanda; Yüksek Mahkeme hâkimlerinin atamasını Devlet Başkanının yaptığı Kıbrıs; Devlet Başkanının yargı sisteminin tüm üyelerini Başbakanın tavsiyesi üzerine atadığı Malta.

Bu bağlamda, Makedonya Cumhuriyeti'nde anayasa hâkimlerinin seçimi hakkındaki mevcut anayasal düzenleme, Mahkeme'nin faaliyetlerinde politik ve siyasi parti müdahalelerini engelleyememektedir. Bu durum, Parlamentonun yasama gücünün sahibi olarak tüm hâkimleri seçtiği, oysa Cumhurbaşkanının yürütme organı olarak bunların yalnızca iki tanesini teklif ettiği gerçeğine dayanmaktadır.

Bu yüzden yakın gelecekte, kuvvetler ayrılığı prensibine göre, yasama ve yürütme yetkisinin Anayasa Mahkemesi üzerindeki politik etkisini engelleyecek yeterli ve dengeli bir çözüm bulmak için, örneğin üç hâkimin Parlamento tarafından seçileceği, üç hâkimin Cumhurbaşkanı tarafından seçileceği ve üç hâkimin de Yargı Konseyi tarafından hâkimler arasından seçileceği kabul edilmelidir. Zira hâkimlerin seçimi için en iyi yol, devlet yetkisinin tüm kademelerinin (yasama, yürütme ve yargı) bu sürece eşit olarak katıldığı yoldur. Böylelikle, diğer kuvvetlerin muhtemel etkisi daha zayıf olacak; diğer taraftan da Anayasa Mahkemesinin bağımsızlığının güçlenmesi beklenmektedir. Bulgaristan Anayasası, Anayasa Mahkemesinin 12 hâkiminin, üçte birinin Millet Meclisi tarafından seçileceği, üçte birinin Devlet Başkanı tarafından atanacağı ve üçte birinin de Yargıtay ve Yüksel İdari Mahkemesinin hâkimlerinin bir ortak toplantısıyla seçileceği bu tür bir çözüm sağlamaktadır⁷.

⁷ Bulgaristan Cumhuriyeti Anayasası (12 Temmuz 1991) md.147,
Bkz.: <http://www.constcourt.bg/Pages/LegalBasis/default.aspx?VerID=221>.

3. Makedonya Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesinin Fonksiyonel Hususları:

Anayasa Yargısı ve Anayasa Mahkemesinin Kararlarının Hukuki Etkileri

Anayasa yargısına ilişkin Makedonya Cumhuriyeti Anayasası'nın 110. maddesi, Anayasa Mahkemesinin görevlerini düzenlemektedir. Söz konusu görevler; kanunların Anayasaya uygunluğuna karar vermek; topluluk anlaşmalarının ve diğer mevzuatın Anayasaya ve kanunlara uygunluğuna karar vermek; bireyin ve vatandaşın, hem din, vicdan, kanaat, düşünce ve düşünceyi açıklama, siyasi faaliyette bulunma özgürlükleriyle ilgili haklarını, hem de vatandaşlar arasındaki cinsiyet, ırk, din, milli, sosyal veya politik bağlılığa dayalı ayrımcılığın yasaklanmasını korumak; yasama, yürütme ve yargı yetkilerinin sahipleri arasındaki yetki anlaşmazlıklarında karar vermek; Cumhuriyet organları ve yerel özyönetim birimleri arasındaki yetki anlaşmazlıklarında karar vermek; Cumhurbaşkanının sorumluluğuna karar vermek ve siyasi partilerin ve sivil toplumların programlarının ve mevzuatlarının Anayasaya uygunluğuna karar vermektir.

Anayasa'nın 112. maddesi ise, Anayasa Mahkemesinin kanunun Anayasaya uygun olmadığına karar vermesi halinde, kanunu iptal edebileceğini ve bu kararın hukuki etkilerini düzenlemektedir. Aynı şekilde, Anayasa Mahkemesi, topluluk antlaşmalarının ve diğer yönetmeliklerin Anayasaya veya kanuna uygun olmadıklarına karar verebileceği gibi siyasi bir partinin veya derneğin mevzuatını veya programını da iptal edebilecektir. Anayasa Mahkemesinin kararları nihai ve icraidir.

Karşılaştırmalı olarak değerlendirildiğinde, Makedonya Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesinin yargılama yetkisinin olmadığı hususlar şunlardır: Vatandaşların anayasaya aykırılık iddiasıyla, Anayasayı değiştiren kanunlar hakkında verdikleri dilekçeler ile uluslararası antlaşmalar ve onay kanunlarının anayasaya uygunluğu hakkında karar vermek (dünyanın en aktif mahkemelerinden biri olan Kolombiya Anayasa Mahkemesi gibi); vatandaşların temel haklarının ihlaliyle ilgili İsviçre, Almanya, İspanya ve Avusturya'da iyi

bilinen bir kurum olan anayasa şikâyeti (recursos de amparo) aracılığıyla başlatılmış olan anayasal uyuşmazlıkları çözmek. Avusturya, Almanya ve İtalya'daki Anayasa Mahkemelerinin aksine, Makedonya Anayasa Mahkemesi, bakanların ve devletin diğer yetkililerinin cezai sorumluluğu hakkında karar veremez. Bu konuda olağan mahkemeler yetkilidir. Almanya, Sırbistan ve Hırvatistan Anayasa Mahkemelerinin aksine, Makedonya Anayasa Mahkemesi, anayasaya aykırı olarak hareket eden bir partiyi veya derneği kapatmaya yetkili değildir; zira bu karar da olağan mahkemeler tarafından verilmektedir. Makedonya Anayasa Mahkemesinin, Avusturya, Almanya, Fransa ve Hırvatistan'da olduğu gibi, seçimlerle ilgili uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin bir görevi yoktur; çünkü Makedonya'da söz konusu uyuşmazlıklar seçim komisyonlarının ve İdare Mahkemesinin yargı yetkisi altındadır. Makedonya Anayasa Mahkemesinin, Almanya'da olduğu gibi, düşünceyi yayma özgürlüğü, dernek özgürlüğü, sığınma hakkı gibi Anayasal temel hakları kötüye kullanan bireyleri sınırlama yetkisi yoktur. Makedonya Anayasa Mahkemesinin, Federal Alman Anayasa Mahkemesi gibi, hem parlamento- nun hem de Federal hükümetin talepleri üzerine bazı anayasal hususlarda hukuki görüş bildirme yetkisi yoktur. Örneğin; Avusturya'da olduğu gibi, Makedonya Anayasa Mahkemesi, Federal hükümetin talebi üzerine bir kanunun kabulünün Federasyonun mu yoksa Federal birimin mi yetkisi dâhilinde olduğuna karar verirken, bağlayıcı ön anayasal yorumlarda bulunma yetkisine sahip değildir.

Olağan hukuki işlemlerin normatif kontrolü, Makedonya Anayasa Mahkemesinin iki aşamada gerçekleşen temel fonksiyonunu oluşturur: Kanunların Anayasaya uygunluğunun kontrolü ile yönetmelikler ve diğer olağan işlemlerin Anayasaya uygunluğunun kontrolü. Genel olan bu kontrol, anayasal değişiklikler (Anayasanın gücüne sahiptir) ve uluslararası anlaşmalar (Makedonya Anayasasına göre, uluslararası hukukun iç hukuka üstünlüğü vardır) istisna olmak üzere, tüm olağan hukuki işlemleri içerir.

Kanunların Anayasaya uygunluğunun kontrolü, tüm kanun çeşitlerini içerir. Yönetmeliklerin ve diğer olağan işlemlerin Anayasaya uygunluğunun

kontrolü ve yasallığı da şunları içerir: Alt hukuki düzenlemeler (Hükümet kararları ve kararları, devletin idari organlarının kılavuzları, talimatları ve yönetmelikleri vs.) ve sayıca çok daha fazla olan olağan işlemler (belediye mevzuatları, belediye konseylerinin kararları ve hükümleri; kamu kurumlarının işlemleri; eğitim ve sağlık kurumlarının kanunları ve yönetmelikleri; kamu teşekküllerinin mevzuatları ve yönetmelikleri; toplu iş sözleşmeleri ve Makedonya Parlamentosunun bildirimleri, kararları ve tavsiyeleri vs.). Anayasaya uygunluğun ve hukukiliğin normatif kontrolü soyut anlaşmazlık şeklinde gerçekleştirilir. Zira uyuşmazlık, bireyler arasındaki somut bir uyuşmazlık değildir.

Sonuçları bakımından, mahkeme kararları ileriye ya da geriye etkili olarak iptal edilebilir. İleriye etkili olarak iptal etme kararıyla, kanunların, yönetmeliklerin veya diğer genel hukuki işlemlerin uygulanması, Anayasa Mahkemesinin kararının Resmi Gazete'de yayınlandığı anda durdurulacaktır. Yürürlükten kaldırılma işlemi (ex nunc) şu andan itibaren, yalnızca gelecekteki çıkacak anayasaya aykırı kanunların varlığını (geçmişe dönük etki olmaksızın) kapsamaktadır.

Diğer taraftan, geriye etkili olarak iptal etme kararıyla, Anayasa Mahkemesi sadece işlemi değil; aynı zamanda iptal kararına kadar, işlemin pratikteki uygulanmasından doğan tüm sonuçları da geçersiz kılar. Bu türdeki iptal kararı (ex tunc), anayasaya aykırı işlemin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren, geçmişe yönelik bir etkiye de sahiptir. Bununla birlikte, Mahkemenin kararları nihaidir; çünkü bu kararlara karşı temyize gidilemez. Anayasa Mahkemesinin önündeki dava süreci tek aşamalı olduğundan, Mahkeme ilk ve son derece Mahkemesi olarak görev yapmaktadır. Bu yüzden, hata yapmamaya özel olarak dikkat etmelidir; çünkü Anayasa Mahkemesi kararlarına karşı hiçbir hukuki yol olmadığı gibi, olağanüstü bir çare de yoktur.

Performans açısından, Anayasa Mahkemesinin kararları uygulanabilir; çünkü kararlar Makedonya Cumhuriyeti Resmi Gazetesi'nde yayınlanmasından hemen sonra yürürlüğe girer. Anayasa Mahkemesinin kararlarının icrasına direnç gösterilmesi ya da icrasının ihmal edilmesi halinde, kararların uygulanması bir yürütme gücü olan Makedonya Cumhuriyeti Hükümeti tarafından sağlanır. Bu yüzden, Anayasa Mahkemesi kararları kanunlar ka-

dar bağlayıcıdır; Mahkemenin kararları yeni kanun düzenlemesi anlamına gelmemektedir. Aksi halde, Anayasa Mahkemesi bu yolla yasama fonksiyonunu yerine getirmiş olur. Ancak yeni kanunu veya yönetmeliği değiştirme kararı kanunkoyucunun meselesidir. Bu nedenle, Anayasa Mahkemesi negatif bir kanunkoyucu olarak kabul edilir⁸.

4. Makedonya Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesinin 2008-2012 Dönemindeki İşleyişi

Makedonya Cumhuriyeti Anayasası, Mahkeme sürecinin nasıl başlatılacağını öngören herhangi bir hüküm içermemektedir. Anayasa'nın 113. maddesine göre; Anayasa Mahkemesi süreci ve kendi çalışma şeklini, 1992 Usul Kuralları ile birlikte çıkan kararname ile düzenlemiştir. Buna göre süreç, Mahkeme kararıyla, Mahkemenin kendi girişimi ile başlayabileceği gibi, herkesin (her Makedon vatandaşının ve tüzel kişinin) girişimi (actio popularis) ile de başlayabileceği yönündedir. Makedonya Cumhuriyeti'nde, Mahkemenin yapısını ve işleyişini ne tür bir hukuki işlemin (kanun ya da içtihat) düzenlemesi gerektiği konusunda, pratik ve teori arasında farklı görüşler vardır.

Bir taraftan, Igor Spirovski'nin (Anayasa Mahkemesi eski hâkimi) desteklediği görüş: "Anayasa Mahkemesinin bir kurum olarak bağımsızlığının en güçlü garantisi, ona Anayasa tarafından verilmiş olan düzenleyici özerkliğidir. Diğer ülkelerde olanın aksine, Anayasa Mahkemesinin konumunun ve görevinin hukuki kaynakları, Anayasa ve Anayasa Mahkemesinin usul kurallarıdır. Bu anayasal çözüm, Mahkemenin yetkisini sınırlamaya yönelik güçlü baskıların ve açık isteklerin olduğu bir dönemde Mahkemenin bağımsızlığının önemli bir garantisi olduğunun kanıtıdır."⁹ Diğer taraftan ise, Profesör Treneska'nın muhalif görüşü: "Çok temel ve ılımlı olan ve kanunda bulunmayan, Anayasa Mahkemesi ile bağlantılı soruları düzenleyecek olan anayasal hükümler, Anayasa Mahkemesine kendi statüsünü yine kendi düzenle-

⁸ Kurtesh Salii, Constitutional Law (in Albanian), 2004, sy.199; Svetomir Skaric, Gordana Davkova-Siljanovska, Constitutional Law (in Macedonian), 2009, sy.714-716; Jeton Shasivari, Constitutional Law, Arnavutluk'taki Konferanslar, 2010, sy.364.

⁹ Igor Spirovski, "The Independence of the Constitutional Court of the Republic of Macedonia: Guarantees and Challenges", sy.7-8. Bkz.: http://www.venice.coe.int/WCCJ/Rio/Papers/MKD_Spirovski_E.pdf.

mesi için alan sağlamıştır. Bu durum, Makedonya Anayasal sisteminin pozitif bir karakteristiği değildir; çünkü "kontrol ve denge" prensibinin ihlal edilmesi ihtimalini içermektedir"¹⁰.

Aynı zamanda, Profesör Karakamiseva da muhalif bir görüşe sahiptir: "Dünyada Anayasa Mahkemesine sahip olup, sistemini bir kanunla veya anayasal bir kanunla düzenlenmemiş olan bir ülke yoktur. Her şeyden önce, Makedonya Cumhuriyeti'nde Anayasa Mahkemesi ile ilgili yasal konular, bu tür bir kanuna ihtiyaç olduğunu gündeme getirmiştir. Bu ihtiyaç kesindir. Diğer ülkelerin deneyimi, Anayasa Mahkemesinin statüsünü, yapısını ve yetkilerini düzenlemenin, ayrı bir kanun veya ayrı bir anayasal kanunla organize edilmesi gerektiğini göstermektedir"¹¹.

Bu hususta, Tudorel Toader ve Marieta Safta (2011)¹² tarafından yapılan karşılaştırmalı bir değerlendirme; Bosna Hersek Anayasası'nın, Bosna Hersek Anayasa Mahkemesi hakkında bir kanun çıkarılmasını öngörmediğini, ancak Anayasa Mahkemesinin kendi kurallarını kabul edeceğini vurgulayan bir raporu dikkate almıştır. Bu nedenle, Bosna Hersek Anayasası'na ilave olarak Anayasa Mahkemesinin faaliyetini düzenleyen tek düzenleme, organik kanun gücüne sahip olan Mahkeme kurallarıdır. Söz konusu değerlendirme aynı zamanda, vurgulanan genel kuralın, Anayasa Mahkemelerinin yapısının ve işleyişinin, Anayasa Mahkemesine danışmadan (yasakoyucu tarafından benimsenmiş) değiştirilebilecek olan bir kanuna dayandığını göstermektedir. Kuvvetler ayrılığı prensibinden kaynaklanan hiçbir kural, yasakoyucuyu bu tür bir adım atmaya zorunlu tutamaz. Bununla birlikte, Makedonya Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesinin yargılama sonuçlarını değerlen-

¹⁰ Renata Treneska, "The Constitutional Court of the Republic of Macedonia: Proposals for Legislative and Administrative Reform", IPFP, 2004. sy.17. Bkz.: <http://pdc.ceu.hu/archive/00001916/01/treneska.pdf>.

¹¹ Tanja Karakamiseva, "Different Models for Protection of Constitutionality, Legality and Independence of Constitutional Court of the Republic of Macedonia", sy.4. Bkz.: http://www.venice.coe.int/WCCJ/Rio/Papers/MKD_Karakamiseva_E.pdf.

¹² Toader Tudorel ve Safta Marieta, "Constitutional Justice: Functions and Relationship with the other Public Authorities", Romanya Anayasa Mahkemesi tarafından, Avrupa Anayasa Mahkemeleri Konferansı'nın 15. Kongresi Genel Raporu, 2011, sy.9-10. Bkz.: <http://193.226.121.81/congres/raportgeneraleng.pdf>.

dirmek için, Mahkemenin 2008-2012¹³ yılları arasındaki raporlar uyarınca; istatistikî verilere, davaların sayısına ve yapısına dayalı olarak faaliyet verileri, aşağıdaki kriterlere göre analiz edilecektir:

- a) Başvuru sahibinin girişiminin tipi;
- b) İtiraz edilen kanunun tipi;
- c) Mahkemenin yargılama yetkisi.

- 2008 yılında, Mahkeme'ye toplam 385 dava açılmıştır. Bunların 263 tanesi 2008'de kabul edilmiş; 122 tanesi ise 2007'den aktarılmıştır. Toplam 385 davadan 252 tanesi tamamlanmış, 133 dava ise tamamlanamamıştır.

- 2009 yılında, Mahkeme'ye toplam 423 dava açılmıştır. Bunların 290 tanesi 2009'da kabul edilmiş; 133 tanesi ise 2008'den aktarılmıştır. Toplam 423 davadan 282 tanesi tamamlanmış, 141 dava ise tamamlanamamıştır.

- 2010 yılında, Mahkeme'ye toplam 371 dava açılmıştır. Bunların 230 tanesi 2010'da kabul edilmiş; 141 tanesi ise 2009'dan aktarılmıştır. Toplam 371 davadan 245 tanesi tamamlanmış, 126 dava ise tamamlanamamıştır.

- 2011 yılında, Mahkeme'ye toplam 361 dava açılmıştır. Bunların 236 tanesi 2011'de kabul edilmiş; 125 tanesi ise 2010'dan aktarılmıştır. Toplam 361 davadan 231 tanesi tamamlanmış, 130 dava ise tamamlanamamıştır.

- 2012 yılında, Mahkeme'ye toplam 335 dava açılmıştır. Bunların 205 tanesi 2012'de kabul edilmiş; 130 tanesi ise 2011'den aktarılmıştır. Toplam 335 davadan 239 tanesi tamamlanmış, 96 dava ise tamamlanamamıştır.

¹³ Makedonya Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi 2008-2012 Yıllık Raporları,
Bkz.: <http://www.constitutionalcourt.mk/domino/WEBSUD.nsf>.

Tablo 1: 2008-2012 Dönemindeki Davalarda “Başvuru Sahipleri”

Başvuran	2008	2009	2010	2011	2012
Yurттаşlar	214	243	194	203	166
Siyasi partiler	3	3	3	1	4
Hükümet	1	3	2	-	5
İşletmeler	13	17	4	9	6
Yerel yönetim	17	12	2	3	5
Dernekler	13	7	15	10	9
Anayasa Mahkemesi	-	-	1	-	-
Diğer	2	5	9	10	10
Toplam	263	290	230	236	205

Tablo2: 2008-2012 Dönemindeki Davalarda “İtiraz Edilen İşlem Türleri”

İtiraz edilen işlem türü	2008	2009	2010	2011	2012
Yasalar	164	191	155	143	103
Yerel işlemler	43	37	30	27	38
Hükümet ve bakanlıkların işlemleri	19	22	17	17	13
Toplu sözleşmeler	5	2	3	3	1
Özgürlüğün korunması	5	15	9	23	25
Kamu işletmelerinin işlemleri	4	6	2	10	6
Kamu kurumlarının işlemleri	3	5	3	6	3
Siyasi partilerin işlemleri	-	-	-	-	-
Diğer	20	12	11	7	16
Toplam	263	290	230	236	205

Tablo 3: 2008-2012 Dönemindeki Davalarda “Mahkeme’nin Yargılama Yetkisine Giren Konular”

Yetki türü	2008	2009	2010	2011	2012
I. Alanlarına göre anayasallığın ve hukukiliğin değerlendirilmesi	257	273	220	213	179
1. Devlet organlarının yapısı ve işleyişi	35	30	40	36	24
2. Maliye ve vergiler	25	18	16	13	4
3. Şehir planlama	27	26	16	24	17
4. İş ilişkileri	25	16	21	18	15
5. Yerel öz yönetim	22	21	14	8	17
6. Ekonomi	16	14	6	9	3
7. Mülkiyet hakkı	17	11	8	11	12
8. Emeklilik ve engellilik sigortası	10	17	5	6	3
9. Sağlık ve sosyal bakım	10	20	14	17	13
10. Güvenlik ve emniyet	4	5	13	14	6
11. Kamu işletmeleri	5	4	1	1	4
12. Siyasi partiler	5	4	6	5	4
13. Dinsel özgürlük	1	3	1	-	-
14. Ulaşım	5	14	4	2	1
15. Çevre	4	3	-	-	2
16. Eğitim ve bilim	11	11	6	3	7
17. İlçe faaliyetleri	4	3	3	4	8
Diğer	31	48	45	41	39
II. Haklar ve özgürlüklerin korunma isteği	5	15	9	23	25
III. Yetki çatışmaları	1	1	1	-	-
IV. Cumhurbaşkanı'nın sorumluluğu	-	-	-	-	-
V. Siyasi parti ve derneklerin programlarının anayasaya uygunluğu	-	1	-	-	1
Toplam	263	290	230	236	205

Yukarıdaki tablolarda sunulan, Anayasa Mahkemesi'nin 2008-2012 dönemindeki faaliyetleriyle ilgili istatistikî verilerden aşağıdaki sonuçlar çıkarılabilir:

Başvuru sahiplerine göre, Anayasa Mahkemesi'nde açılan davalara bakıldığında, 2010 ve 2012 yıllarında azalma olsa da, belirgin şekilde vatandaşların başvuruları üstündür. Bunu derneklerin, yerel yönetimlerin ve işletmelerin takip ettiği görülmektedir. Bu bağlamda, son beş yıl boyunca yalnızca 2010'daki bir davada mahkeme yargılama sürecini kendi girişimiyle başlatmıştır. Mahkeme, bu süreci çok ender olarak re'sen başlatmaktadır. Mahkemeye başvurular, en çok vatandaşlar tarafından yapılırken, yalnızca Makedonya'da değil, aynı zamanda yurtdışında da rekor sayıdadır. Zira 1993'ten beri 1000'den fazla başvuruda bulunmuş emekli teğmen, "kanun muhalifi" Stamen Filipov örneğinden bahsetmek gerekir. Şöyle ki, onun başvurularında şimdiye kadar 236 kanun hükmü, 9 kanun ve 64 yönetmelik iptal edilmiş; diğer başvurularından 60 tanesi ise, Anayasa Mahkemesi'nin kararını beklemektedir¹⁴.

İtiraz edilen işlemlerin türlerine göre, Anayasa Mahkemesi'nde açılan davalara bakıldığında, belirgin şekilde kanunlara karşı gidildiği (son yıllarda azalsa da); daha sonra özgürlük koruması (son yıllarda artan), yerel kanunlar, Hükümet ve bakanlar kurulu işlemleri ve kamu işletmeleri gelmektedir.

Mahkemenin yargılama yetkisine giren konulara göre, Anayasa Mahkemesi'nde açılan davalara bakıldığında, Anayasaya uygunluk ve hukukilik denetimlerinin baskın olduğu (son yıllarda azalsa da), bunu hakların ve özgürlüklerin korunması için olan taleplerin (son yıllarda artan) takip ettiği görülmektedir. Bununla birlikte 3. tablo, Mahkemenin yetki uyuşmazlıklarına ve siyasi partiler ile derneklerin programlarının Anayasaya uygunluğuna ilişkin başvuruların oldukça nadir olduğuna dikkat çekmektedir. Diğer taraftan, hiçbir davada Cumhurbaşkanı'nın sorumluluğuna ilişkin bir yargılama yapılmamıştır. Anayasaya uygunluk ve hukukilik denetimlerinden bahseder-

¹⁴ Vesti, "Fighter Against the Stupid Laws", 9.04.2013
Bkz.: <http://www.vesti-online.com/Vesti/Ex-YU/304956/Borac-protiv-glupih-zakona>.
"Stamen-The No Sayer",
Bkz.: <http://www.facethebalkans.com/site/stamen-the-no-sayer/>.

ken, son yıllarda azalmakla birlikte, devlet organlarının yapısı ile görevinin baskın olduğu ve bunu da şehir planlaması, iş ilişkileri, yerel özyönetim, sağlık ve sosyal yardım, mülkiyet hakkı, ekonomi- finans ve vergilerin takip ettiği dikkat çekmektedir.

Sonuç olarak, Anayasa Mahkemesine yapılan başvuruların başlatıcısı olarak, “vatandaşların” ilk sırada olduğu ve diğer taraftan Mahkeme'nin “özgür- lük koruyucu” yaklaşımının son yıllarda ön plana çıktığı gözlemlenmektedir. Bu nedenle, yakın gelecekte, Makedonya'da anayasa şikâyeti kurumunun, Macaristan, Slovenya, Almanya, Slovakya, İspanya ve Hırvatistan'ın deneyimleri de dikkate alınarak, Anayasa Mahkemesinin önünde temel hakların korunması için çözüm yolu olarak getirilme ihtimali düşünülmelidir.

Buna ilaveten, Mahkemenin önündeki dosyalar yıldan yıla devrettiğinden, dosya sayısının hatırı sayılır derecede arttığı vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, Anayasa Mahkemesinin finansal durum ve çalışma koşulları hakkındaki 2012¹⁵ raporunda, Anayasa Mahkemesinin bu yılki faaliyetinin, (çalışanların maaşları % 69'u) yaklaşık 574,510 Euro'luk bir bütçeyle yürütüldüğü; ancak revize edilmiş bütçenin, Mahkemenin fonunu % 7.46 düşürdüğü görülmektedir. Mahkeme, ihtiyaç duyulan fonlardan %20 daha azını aldığından, son yıllarda personelini azaltma eğiliminde olan devlet organından bir tanesidir. Bu nedenle söz konusu raporda belirtildiği gibi, Mahkemenin sınırlı finansal ve personel kaynakları, Mahkemenin çalışmasını negatif olarak etkilemektedir. Bu faktörlerin, aynı zamanda bilgi teknolojisinin modernizasyonu, celselerin ses kaydı, personelin eğitimi ve son olarak da uluslararası organizasyonlara üyeliğin finansal yükümlülüklerinin karşılanması üzerinde negatif bir etkisi olmaktadır.

5. Sonuçlar

Makedonya Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesinin örgütsel ve fonksiyonel hususlarını analiz ettikten sonra, aşağıdaki sonuçlar gözlemlenebilir:

¹⁵ Makedonya Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesinin 2012 Yılı Raporu,
Bkz.: <http://www.ustavensud.mk/domino/WEBSUD.nsf>.

Hâkimlerin seçimiyle ilgili, kuvvetler ayrılığı prensibi dikkate alındığında, yasama ve yürütme gücünün Makedonya Anayasa Mahkemesi üzerindeki siyasi etkisini önlemek için (örneğin; üç hâkim Parlamento, üç hâkim Cumhurbaşkanı ve üç hâkim de Yargı Konseyi tarafından hâkimler arasından seçilecek) yeterli ve dengeli bir çözüm bulunması gerekmektedir. Zira hâkimlerin seçimindeki en iyi yol, devletin gücünün üç organ (yasama, yürütme ve yargı organları) arasında eşit olarak paylaştırılarak sürece katılım sağlandığıdır.

Buna ilaveten, anayasa hâkimi adaylarında olması gereken özellik, hukuk mesleğinde seçkin üyeliktir. Belirsiz bir terim olan “seçkin üyelik”, yakın gelecekte daha net bir nitelemeye ihtiyaç duyacaktır. Örneğin; hukuk alanında birkaç yıldan daha fazla mesleki deneyime sahip olmak. (Anayasa Mahkemesinin, en az on yıllık ilgili mesleki deneyime sahip, en yüksek ahlaki karakterdeki seçkin jüri üyeleri olan dokuz hâkimden oluşacağını öngören Kosova Anayasası'nda olduğu gibi.)

Makedonya Anayasa Mahkemesinin 2008-2012 yılları arasındaki işleyişine genel olarak bakıldığında; vatandaşların Mahkeme sürecinin başlatılmasında daha etkin olduğu ve aynı zamanda son yıllarda özgürlüklerin korunmasında da Anayasa Mahkemesinin rolünün arttığı görülmektedir. Bununla birlikte, yakın gelecekte anayasa şikâyetinin, Makedonya Anayasa Mahkemesinin önünde temel hakların korunması açısından bir başvuru yolu olarak, Avrupa standartlarına ve deneyimlere göre getirilmesi gereği, ciddi bir şekilde dikkate alınmalıdır.

6. Kaynakça

Alec, Stone Sweet (2000); *Governing with Judges: Constitutional Politics in Europe*, Oxford University Press.

Alec, Stone Sweet (2011); *Constitutionalism, Rights, and Judicial Power. Comparative Politics*, Oxford University Press.

Alec, Stone Sweet (2012); *Constitutional Courts. Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law*, Oxford University Press.

Annual Reports of Constitutional Court of RM 2008-2012.

Bajrami, Arsim (2005); *Parliamentary Democracy, (in Albanian)*, Priština.

Banker, Hames Joanne & Ekern, Yvonne (2012); *Constitutional Law: Principles and Practice*, Delmar Cengage Learning.

Barent, Eric (1998); *An Introduction to Constitutional Law*, Oxford University Press.

Cappelletti, Mauro & William, Cohen (1979); *Comparative Constitutional Law: Cases and Materials*, Indianapolis: Bobbs-Merrill.

Constitution of the Republic of Bulgaria, 12 July 1991.

Constitution of the Republic of Kosovo, 15 June 2008.

Constitution of the Republic of Macedonia, 17 November 1991.

Corrado, Michael Louis (2005); *Comparative Constitutional Law: Cases and Materials*, Carolina Academic Press.

Djordjević, Jovan (1986); *The Position and Role of Constitutional Courts in Yugoslavia (in Serbian)*, Beograd.

Elliot, Mark (2001); *The Constitutional Foundations of Judicial Review*, Hart Publishing.

Forsyth, Christopher (2000). *Judicial review and the Constitution*, Hart Publishing.

Ginsburg, Tom. (2003); *Judicial Review in New Democracies: Constitutional Courts in Asian Cases*, Cambridge University Press.

Horowitz, Donald (2006); *Constitutional Courts: A Primer for Decision Makers*, *Journal of Democracy*, issue 4, Vol. 17.

Ismaili, Osman (2011); *Introduction to Law (in Albanian)*, Priština.

Kelsen, Hans (1942); *Judicial Review of Legislation: A Comparative Study of the Austrian and the American Constitution*, *Journal of Politics*.

Kulić, Dimitrije (1982); *Constitutional Judiciary in the World (in Serbian)*, Beograd.

Rules of Procedure of the Constitutional Court of RM (7 October 1992).

Sadurski, Wojciech (2001); *Post-communist Constitutional Courts in Search of Political Legitimacy, EUI Working Papers, Law No. 2001/11.*

Sadushi, Sokol (2012); *Constitutional Justice in Development* (in Albanian), Toena, Tirana.

Saliu, Kurtesh (2004); *Constitutional law* (in Albanian); Priština.

Shasivari, Jeton. (2010); *Constitutional Law* (authorized lectures) (in Albanian), Tetova.

Škarič, Svetomir & Davkova-Siljanovska, Gordana (2009); *Constitutional Law* (in Macedonian), Skopje.

Traja, Kristaq (2000); *Constitutional Justice* (in Albanian), Tirana.

Tudorel, Toader & Safta, Marieta (2011); *Constitutional Justice: Functions and Relationship with the other Public Authorities, General report prepared for the fifteenth Congress of the Conference of European Constitutional Courts by the Constitutional Court of Romania*, Bucharest.

Vanberg, Georg (2005); *Constitutional Review in Comparative Perspective*, Cambridge University Press.